

УДК 81'271:378

Івахненко Т. П.

МІСЦЕ І РОЛЬ КУЛЬТУРИ МОВИ У ФАХОВІЙ ПІДГОТОВЦІ СТУДЕНТІВ-НЕФІЛОЛОГІВ

У статті проаналізовано місце і роль культури мови у фаховій підготовці студентів-нефілологів, запропоновано методичні рекомендації стосовно підняття рівня культури мови; доведено взаємозв'язок національної мови і культури.

Ключові слова: мова, культура, мовна особистість, професійна мовна культура, культура мовлення.

В статье проанализированы место и роль культуры речи в профессиональной подготовке студентов не филологических факультетов, предложены методические рекомендации в отношении повышения уровня культуры речи, показана взаимосвязь национального языка и культуры.

Ключевые слова: язык, культура, языковая личность, профессиональная языковая культура, культура речи.

The author analyzes the role and place of speech culture in the training of non-philological faculties' students. The methodical recommendations for improving the speech culture are proposed. The author shows the relationship of the national language and culture.

Keywords: language, culture, language identity, professional language culture, speech culture.

Виховання чутливості до слова та його відтінків – одна з передумов гармонійного розвитку особистості. Від культури слова до емоційної культури, від емоційної культури до культури моральних почуттів і моральних відносин – такий шлях до гармонії знань і моральності.

В. О. Сухомлинський

Постановка проблеми в загальному вигляді. Про свідоме володіння рідною мовою йдеться у «Концепції громадського виховання дітей і молоді», де зазначено, що через мову молоде покоління пізнає такі поняття, як Батьківщина, рідний край, народ, земля, Україна та ін. Тому так важливо у студентів формувати потребу спілкуватися рідною мовою. Адже саме мова є одним із основних елементів національної культури.

У лоні суверенної України росте й розвивається нова людина, а точніше – особистість із національним характером. Доказом цього є сучасні соціально-політичні події, реакція на них молоді. Саме вони яскраво демонструють новий рівень розвитку національної свідомості: «Прийшла пора перевиборів. Переобирали парламент. Присутніх прес-служби повідомили про початок перевиборів. Почалося приготування публічних пропаганд. Повсюди поставили передвиборні причандали: плакати, палатки. Підкуплена преса продукує переважно публікації прихильників претендентів: проспекти, пам'ятки, перевиборні програми. Перевибори підкупили...» (Соколов Олександр – студент Київського національного університету імені Тараса Шевченка, політологія).

Муза

Мову ми маємо милу,
матінку маємо мудру,
містить міжзоряна мрія
майбутню майстерність митців.

Мусимо мати ми мужність,
міцну, мов меч металевий,
мстити мушкетом моралі,
мовить молитву метку.

Може марнуємо мозок,
мов мавпи микаємось масово,
милиці мови московської,
мертвлять матусю м'яку.

Мудріше ми мислити маємо,
можемо, маючи музу,
минути мотузку мізерності,

мінючи мертву мету. (*Андрушко Катерина – студентка фізичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка*).

Адже, «розвинена нація – не маса, що вміло керується, дай Боже, розумною і порядною верхівкою, а діалектична єдність вільних і незалежних людей, які в діалогах між собою визначають напрями і способи свого особистого й суспільного розвитку» [9, с. 8].

Як підкреслив Т. Ойзерман «Культура – специфічно людська діяльність і її предметна, а також інституційна об'єктивізація, яка має місце як в основній людині, так і в світі, який вона створює. Можна сказати навіть більше: культура є те, що робить людину людиною» [6, с. 53–54]. З нашого погляду, людина, яка творить культуру, творить саму себе як суб'єкта соціокультурного процесу. Предметом розгляду є студентство як носій культури.

Справді культурна особистість діє зворотно, культуротворча дія на оточуючий світ – як природний, так і соціальний. Культура особистості – це результативна характеристика певного етапу розвитку індивіда, його поліфонічної дії в різних, але пов'язаних між собою областях життєдіяльності, життєтворчості.

Під час вивчення культури як атрибута цілісності особистості необхідно диференціювати поняття «культура особистості» і «культурність особистості». Культура особистості – особлива якість цілісного явища, культурність – ступінь вираження названої якості й окремих складових цієї єдності [8, с. 27].

Культурологічний підхід у навчанні української мови є необхідним, бо він не лише знайомить студентів, наших майбутніх громадян, із тим цінним творінням, у яке народ вклав свою душу, мрії про майбутнє, а й спрямовує особистість до суми певних знань із мови, спонукає до соціально-культурного й духовного розвитку мовної особистості, їхньої комунікативної компетентності.

У Державній національній програмі «Освіта» («Україна ХХІ століття») визначено, що національне виховання в Українській державі має бути спрямоване на формування в молоді й дітей світоглядної свідомості, ідей, поглядів, переконань, ідеалів, традицій, звичаїв, інших соціально значущих надбань вітчизняної та світової культури [2]. Освіта ХХІ століття орієнтується на поліструктуризацію лінгвістичної освіти, лінгвістичну співпрацю й широку комунікацію.

Аналіз останніх досліджень. Науковим підґрунтям у розв'язанні важливої проблеми є праці видатних учених – Г. Ващенко, Б. Грінченка, В. Гумбольдта, О. Духновича, І. Огієнка, О. Потебні, М. Пен-тилюк, М. Стельмаховича, В. Сухомлинського, К. Ушинського та ін.

Великий унесок у розвиток науки про формування культури мовлення, зробили українські дослідники: Н. Бабич, А. Богущ, О. Бондаренко, І. Вихованець, О. Гладишева, А. Коваль, С. Кошачевський, Т. Лепеха, Г. Онуфрієнко, З. Сікорська, Л. Скуратівський, О. Сліпушко, Л. Шевченко, Н. Шкуратина та інші.

Мета статті – показати взаємозв'язок національної мови й культури, розвиток мовної особистості на основні соціокультурологічного підходу у навчанні.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні культура й мова повинні об'єднатися в царині духовних вартостей кожної людини й усього суспільства. Цінності, культурні традиції, національні особливості суб'єктів діалогу культур впливають на еквівалентне сприймання інформації, яку надають різні мови. Мабуть, ніхто не буде заперечувати, що через низьку культуру мови проявляються виразні ознаки бездуховності. Адже культура мовлення суспільства – це чи не найяскравіший показник стану його моральності, духовності, культури взагалі.

Уважаємо слушною думку Олександра Пономаріва, що чужа мова для людини є знаряддям пізнання культури іншого народу, а рідна – генетичний код нації, засіб її самовиявлення у світі, спосіб збереження національної тотожності. З огляду на це рідну мову треба вивчати все життя, нам потрібно докласти всіх зусиль, щоб підвищити рівень мовно-національної свідомості народу [7, с. 9–10].

Під час вирішення професійних завдань майбутній спеціаліст повинен володіти певною системою знань, умінь і навичок, розвиненим професійним мисленням. Одним із перспективних напрямів тут є підвищення рівня професійної культури, зокрема – мовної та мовленнєвої.

Так, Е. Клементьєв стверджує, що професійна культура спеціаліста – «не мозаїка часткових культур», а процес розвитку цілісної особистісної культури, критеріями сформованості якої є взаємопов'язані між собою світогляд і методологічне мислення, в основі яких лежить «культурне» знання, що розвиває особистість, унаслідок чого саме знання слугує основою професійної культури [4, с. 26].

Професіоналізм – один із найголовніших елементів якості майбутнього фахівця, але зауважимо, що високий рівень професіоналізму визначається передусім мовною та мовленнєвою культурою особистості. Проблема культури мови була, є і ще довгий час буде знаходитися в центрі уваги громадськості, а особливо – серед сучасної молоді. Потрібно допомогти студенту усвідомити значущість культури мови та мовлення в майбутньому професійному рості.

На нашу думку, мета культурного розвитку особистості – реалізація творчих можливостей людини. Людина реалізується в культурі думки, культурі праці й культурі мови. Ми повинні дбати про те, щоб

студенти користувалися мовою не лише спонтанно, не тільки як даним від природи даром, а свідомо, як знаряддям найактивнішого розкриття своєї особистості. Адже індивідуальна мовна культура – це своєрідна візитна картка кожної особи незалежно від її віку, фаху, посади.

Отже, головним завданням культури мови є:

- виховання навичок літературного спілкування;
- пропаганда й засвоєння літературних норм у слововжитку, граматичному оформленні мови;
- у вимові й наголошуванні;
- неприйнятті спотвореної мови або суржику.

Сьогодні приходиться розуміння того, що добре знання мови – важлива професіограма людей різних спеціальностей.

Не мова, а народ створює свою культуру, а культура так чи інакше віддзеркалена в мові. Курс «Українська мова за фаховим спрямуванням» сприяє формуванню свідомості студента, його ставленню до культурних надбань свого народу, репрезентації світобачення, світовідчуття через призму мови.

Як зазначає Т. Гриценко, «мовна культура кожної людини і студентів зокрема має стати надійною опорою у вираженні незалежної думки, розвиненості людських почуттів. Обов'язковою ознакою високої мовної культури є володіння лексичним багатством рідної мови. Кожна культурна людина з вищою освітою має вчитися глибше пізнавати тонкощі рідної мови, сприймати гру відтінків рідного слова (вчитися серцем сприймати красу слова)» [1, с. 59].

У цьому плані доцільно звернутися до звичних методів і прийомів аналізу культурно-мовного чинника – спостереження, експеримент, моделювання, реконструювання, опитування.

Так, у процесі вивчення першої (і найголовнішої, на нашу думку, для мовленнєвого розвитку) теми «Українська мова в житті суспільства» практикуємо завдання, яке сприяє збільшенню лексичного запасу студентів, умінню користуватися синтаксичним рядом, творчо й гнучко мислити – це написання твору на одну літеру. Студенти (нефілологічних факультетів) обирають теми, які хвилюють їхні душі – кохання, краса рідного краю, події сьогодення.

Сільська скарбниця

Сонце сліпучі смуги світла стелить сьогодні спозаранку,
Ставок святково сонцем сяє серпневого світанку,
Струмок сріблястий схилами села стрибає,
Сусід старенький серед саду стоїть, споглядає.
Серед сухих сплетінь стрункі сестри соловейка співають,
Синьошийки сірувато-бурі старанно серце сповивають,
Скрізь – соковиті стиглі сливи, смачна смородина, суниця,
Садок серпневий славний – справжня сільська скарбниця.

(Романченко Михайло – студент Київського національного університету імені Тараса Шевченка, 4 курс, «Фінанси і кредит»)

Сучасна молодь – це молодь із національно зорієнтованою свідомістю, для котрої рідна мова й культура є засобом національної самоідентифікації, формування власного «Я» людини, становлення її як особистості, її життєвих і культурних ціннісних орієнтацій. Як наслідок – посилення інтересу до оволодіння засобами виразного мовлення, до крилатих висловів, метафор.

Дорога ціна

Демон, дурень, деспот, демагог,
Докотились, друже, до діри, –
Демократія, де-юре у державі дорогій,
А де-факто – диктатура,
Дев'яносто днів дим димів,
Добивались доброю волі
Для дітей, дружин –
Думаю, доволі...

(Ксьонзик Олександр – студент Київського національного університету імені Тараса Шевченка, 4 курс, «Фінанси і кредит»)

Українська мовна особистість відрізняється від мовної особистості, що належить іншому етносу, не тільки знаннями, уміннями й навичками, потрібними для користування рідною мовою, а й тим лінгвокультурологічним, психолінгвістичним компонентом, що засвоюється носієм мови як природний продукт, – обов'язковим фоновим знанням [5, с. 32].

На думку Ю. Караулова, вищий рівень аналізу мовної особистості «містить виявлення й характеристику мотивів і цілей, що рухають її розвиток, поведінку, керують її текстотворенням і в кінцевому підсумку визначають ієрархію смислів і цінностей у її мовній моделі світу» [3, с. 37].

Залякані, знесилені, зражені, змучені,
 Злющі, злиденні, зморені.
 Замовчувати загарбницькі злочини змушені.
 Зарозумілими здирниками заспокоєні.
 Зброю завойовникам здавши,
 Змирилися з затхлою залежністю.
 Зробитися закутими злякавшись,
 Зааплодували завуальованій зверхності.
 Зупиніть! Заборон забобони зруйнуємо!
 Знищимо зграю злодюг здичавілих.
 Зрештою здійснимо «Заповіт» – запануймо!
 Заживемо! Засоромимо збайдужілих!

(Візяк Анастасія – студентка Київського національного університету імені Тараса Шевченка, I курс, філософський факультет).

Як зазначає В. Кононенко мовна картина світу не лише поширює свій вплив на сприймання окремих фрагментів дійсності – на основі вираження ставлення до природи, живих істот, людини, зрештою до самого себе, складається система світобачення, своєрідна модель, у яку вписується все довкілля. У цій системі систем зберігаються первинні уявлення наших пращурів, і нові погляди, зумовлені подальшою концептуалізацією світу, і національно орієнтовані поняттєві, й емотивні цінності. Інтерпретація закладених у мовній картині понять і уявлень суттєво позначається на образному художньому мисленні [5, с. 29].

Отже, зрозуміння культури неможливе без вивчення її мовного коду, ролі мови як форми самовираження культури й засобу її формування. Саме мова, будучи одним із основних елементів існування культурного життя, окреслює етнічну приналежність носіїв культури і, тим самим, стає важливим чинником етнонаціонального розвитку. Оскільки в мові відображаються процеси формування культури, її соціальні різновиди і міжнародні зв'язки, мовний матеріал є незамінним джерелом для вивчення культурного розвитку, особливо для ранніх його стадій, пов'язаних із формуванням народу та його мови.

Культура в цілому мислиться як гіперкомунікативний процес. В епоху глобальної інформаційної революції знаменитий вислів Р. Декарта «Cogito, ergo sum» варто перефразувати так: «Comunico, ergo sum» («Спілкуюся, отже, – існую»).

У процесі викладання дисципліни «Українська мова за фаховим спрямуванням» її зміст необхідно подавати в контексті європейської перспективи – ґрунтовної освіти європейського стандарту. Молоді люди повинні вчитися висловлювати свої думки рідною мовою, враховуючи всі мовні норми, чітко і просто, щоб бути зрозумілими іншим у Європі. Однією з основних передумов європейської співпраці є оволодіння рідною мовою.

Висновки. Підсумовуючи викладене вище, зазначимо, що питання формування культури мови потребує розв'язання нагальних проблем державної мовної політики в усіх сферах суспільного життя, координації зусиль провідних фахівців різних галузей і зокрема мовознавців і методистів, розробки й упровадження нових сучасних технологій навчання, які забезпечуватимуть ефективний мовний і мовленнєвий розвиток студентів.

Є підстави стверджувати, що практичний курс сучасної української мови (головним завданням якого є вивчення мовних стереотипів відповідної галузі) сприяє розвитку професійних якостей майбутніх спеціалістів і є запорукою вільного самовираження особистості в усіх сферах спілкування, важливим етапом процесу формування тих кадрів, які надалі зможуть розвивати як певні галузі виробництва, так і сучасну українську літературну мову. Вивчення такого курсу сприяє піднесенню престижу літературної мови як культурного надбання нації, розширює суспільні сфери україномовного спілкування, утверджує державну мову в Україні.

Перспективність дослідження проблеми. Перспектива подальшого дослідження полягає в розробці узагальненої схеми підвищення рівня культури мови студентів-нефілологів у ВНЗ. Крім того, потребують дослідження й розробки інтегративні навчальні програми, спрямовані на розширення знань про українську літературну мову й мову професійного спілкування.

Література:

1. Гриценко Т. Б. Українська мова за професійним спрямуванням : Навч. посіб. – К. : Центр учбової літератури, 2010. – 624 с.
2. Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття»). – К. : Райдуга. – 1994.
3. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность / Ю. Н. Караулов. – М., 1987. – С. 37.
4. Клементьев Е. Д. Социально-философские аспекты образования / Е. Д. Клементьев // Вопросы философии. – 1984. – № 11. – С. 26.

5. Кононенко В. І. Українська лінгвокультурологія : Навч. посіб. / В. І. Кононенко. – К. : Вища шк., 2008. – 327 с.
6. Ойзерман Т. И. Существуют ли универсалии в сфере культуры / Т. И. Ойзерман // Вопр. философии., 1989. – № 2. – С. 53–54.
7. Пономарів О. Д. Українське слово для всіх і кожного / О. Д. Пономарів. – К. : Либідь, 2013. – 360 с.
8. Фаустова Э. Н. Культура студенческой молодёжи: социально-философский аспект / Э. Н. Фаустова. – М. : Изд-во МГУ, 1991. – 136 с.
9. Фрейре Пауло. Формування критичної свідомості / Пер. з англ. О. Дем'янчук. – К. : Юніверс, 2003. – 176 с.